

De begrijpelijkheid van de rechtspraak

GUDRUN VANDE WALLE

Malsh M. & van Manen N. (red), Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2007, 128 p.

De begrijpelijkheid van de rechtspraak is de neerslag van de gelijknamige studiedag die op 2 maart 2006 werd georganiseerd bij het NSCR in Leiden. Het geheel vormt een rechtssociologische analyse van de belemmeringen en voorwaarden voor een begrijpelijke rechtspraak. Het strafrecht staat centraal. Typerend voor deze bundel is dat een aantal auteurs professioneel actief zijn binnen justitie, als deskundige, rechter-plaatsvervanger of advocaat en deze functie tegelijkertijd combineren met een academische carrière. Naast de bijdragen die steunen op wetenschappelijk onderzoek bevat de bundel bijgevolg ook wetenschappelijke reflecties die geïllustreerd worden met zeer concrete voorbeelden uit de rechtspraak.

De begrijpelijkheid van de rechtspraak wordt door buitenstaanders nogal vlot gerelateerd aan taalgebruik en zinsconstructies. Begrijpelijkheid zou dan gelijkstaan aan het kunnen lezen van een vonnis of arrest omdat de rechtstaal vertaald is naar de omgangstaal. De auteurs van het werk tonen echter aan dat het niet voldoende is om een vonnis of arrest om te zetten in niet-juridisch taalgebruik om rechtspraak begrijpelijk te maken. De werkelijkheid is een stuk complexer. Begrijpelijkheid wordt in deze bijdrage heel verschillend en vanuit verschillende invalshoeken geïnterpreteerd. We zouden kunnen stellen dat de rode draad doorheen dit werk de vraag is welke eigenschappen van het rechtssysteem een invloed hebben op het vertrouwen van de burger in justitie. Legitimiteit staat centraal, door Loth gedefinieerd als *"the whole of factors justifying trust (of the public in the judicial system)"*. Aspecten als de kwaliteit van de motivering door de rechter, het juridisch taalgebruik, de publicatie van vonnissen op internet, de punitiviteitskloof, ... worden geëvalueerd naar de mate waarin ze een impact kunnen hebben op het vertrouwen van de burger in justitie. We geven allereerst een overzicht van de verschillende bijdragen, thematisch geordend, om daarna af te sluiten met een reflectie.

Marc Loth, hoogleraar rechtsleer en rechtstheorie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, verduidelijkt in zijn Engelstalige bijdrage *"Court in quest for legitimacy: a comparative approach"* het concept legitimiteit. De legitimiteit van het justitieapparaat zit in dalende lijn en dat geldt in meer of mindere mate voor gans Europa. Om de oorzaken van het dalende vertrouwen te kunnen bestuderen, moeten we eerst weten welke elementen samen bijdragen tot die legitimiteit. De auteur maakt een onderscheid tussen input legitimiteit en output legitimiteit. Input factoren zijn bijvoorbeeld de recrutering en selectie van magistraten, de onafhankelijkheid van de rechter, het intern management en de organisatorische aspecten in het algemeen. Output factoren zijn gerechtelijke uitspraken en de motivering, de productiviteit van een rechtbank, de communicatie naar buiten toe. Hij toetst die factoren in een eerste fase aan de praktijk van de hoogste rechtscolleges: het Franse Cour de Cassation en de Amerikaanse Supreme Court

(UK), het Europees Hof van Justitie en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Eén van de belangrijke vaststellingen uit deze vergelijking is dat de legitimiteit van justitie vooral afhankelijk is van de output factoren en dat gerechtshoven als de Supreme Court en het EHRM daarom ook een grotere legitimiteit genieten. Deze gerechtshoven zijn transparanter en hun uitspraken maken vaak ook deel uit van een publiek debat. Voor le Cour de Cassation en het Europees Hof van Justitie is de input legitimiteit dan weer belangrijker omdat ze oordelen op een andere manier en over juridisch-technische zaken.

In een tweede fase bestudeert de auteur de lagere rechtbanken. Legitimiteit is voor hen nog belangrijker omdat ze vaker en meer intens in contact komen met de burger. Hun legitimiteit hangt eerder af van productie, efficiëntie, de contactmomenten met de partijen, de media, Snelheid, responsiviteit, uniformiteit zijn meer determinerend voor de legitimiteit dan bijvoorbeeld de justitiële formaliteiten. Uit onderzoek blijkt ook dat mensen veel belang hechten aan de manier waarop de uitspraak gemotiveerd wordt. Als we dan kijken naar de input factoren die een invloed kunnen hebben op legitimiteit, dan zijn het vooral de transparantie en de selectie- en aanwervingsprocedure die tellen. Besluitend stelt hij dat er belang moet gehecht worden aan zowel output als inputfactoren. De klemtoon vandaag helt te veel over naar het management van de organisatie (inputfactoren) ten koste van outputfactoren zoals de individuele beslissing van de rechter.

Eén van die output factoren die belangrijk is voor de legitimiteit is de motivering van de uitspraak door de rechter. Zowel Hans Crombag als Niels van Malen en Wilma Dreisen hameren op het belang van de motivering, elk vanuit een eigen standpunt.

Hans Crombag, emeritus hoogleraar rechtspsychologie aan de Universiteit van Maastricht, gaat op zoek naar: *"Waarom rechters zo vaak niet behoorlijk uitleggen"*. Hij vertrekt vanuit een psychologische hypothese dat mensen in een eerste fase een situatie affectief waarderen om pas daarna een rationele afweging te maken. Die affectieve waardering kan ook bij rechtszaken een rol spelen, meerbepaald als de rechter geen sterke tegenbewijzen voorhanden heeft. In dat geval kan een rechter zijn onmiddellijke affectieve inschatting verharderen tot een overtuiging. De motiveringsplicht van de rechter die we terugvinden in art. 121 GW en in art. 359 lid 3 Sv zou deze eerder gevoelsmatige reactie een rationele basis kunnen geven maar het is net die motiveringsplicht die problematisch is. Ten eerste hoeft er wettelijk gezien geen overeenstemming te zijn tussen de motieven die geleid hebben tot de uitspraak van de rechter en de motivering op papier. Ten tweede stelt de auteur vast dat de motivering in de Nederlandse rechtspraak meestal te summier is en uit vage bewoordingen bestaat. De auteur laat in het midden wat de reden zou kunnen zijn voor deze vage motivering. Is het zo dat feitenrechters op die manier de weg naar beroep of cassatieberoep willen belemmeren? Crombag heeft geen bewijzen om Corstens te volgen in deze bewering en houdt het op een ijdelheid van de rechter die vindt dat mensen vertrouwen moeten hebben in de rechterlijke macht zonder dat ze al hun activiteiten en beslissingen haarfijn uitleggen.

Niels van Manen, raadsheer-plaatsvervanger en verbonden aan de Universiteit van Amsterdam staat sceptisch tegenover de vooronderstelling die uitgaat van het thema *de begrijpelijkheid van de rechtspraak*, met name dat rechtspraak en dan meerbepaald strafrechtspraak begrijpelijker kan worden gemaakt. In zijn bijdrage *"het verwerpen van het verweer"* maakt van Manen zijn standpunt duidelijk aan de hand van een con-

creet voorbeeld. Hij gaat in op de tweede volzin van het tweede lid van het nieuwe artikel 359 SV waarin wordt bepaald dat de rechter zijn beslissing uitdrukkelijk moet motiveren wanneer deze afwijkt van het standpunt van de verdachte of dat van de officier van justitie. De auteur vraagt zich af of deze wetswijziging van 1 januari 2005 ook haalbaar is voor een rechter en bijgevolg kan bijdragen tot de begrijpelijkheid van de uitspraak van een rechter. In de rechtsleer wordt een motiveringsplicht verder verduidelijkt: duidelijk, door argumenten geschraagd en voorzien van ondubbelzinnige conclusies. In de praktijk blijkt deze uitdrukkelijke motiveringsplicht toch een aantal beperkingen te vertonen: ten eerste kan het pas ingeroepen worden in beroep na aanwending van een rechtsmiddel, ten tweede zal deze motivering zich noodgedwongen vaak beperken tot uitspraken als "de getuigenis à décharge was geloofwaardiger dan de getuigenis à charge".

Kan er dan toch iets gedaan worden om die motivering ook begrijpelijk te maken? De auteur is voorzichtig positief. Hij gelooft ten eerste niet dat we het rechtssysteem kunnen omvormen tot een horizontale relatie waarbij de partijen op hetzelfde niveau kunnen communiceren met de magistratuur. We moeten rekening houden met de magistratelijke cultuur, een cultuur van rechtsdenken, rechtsnormen, rechtswaarden en attitudes, een hardnekkige cultuur die verinnerlijkt wordt tijdens de lange weg naar de zetel. Een rechter kan wel afstand doen van formalismen en archaisch woordgebruik, van lange zinnen, van passieve zinnen, ... Maar gezien de diepgewortelde cultuur moet de stap naar een begrijpelijke taal een breed draagvlak hebben binnen de magistratuur. De auteur verwijst bijvoorbeeld naar het project motiveringsverbetering in strafvonnissen (cfr. PROMIS) dat in 2003 van start ging in het ressort Arnhem.

Wilma Dreissen, docente en onderzoekster strafrecht aan de Universiteit Maastricht, is dat scepticisme over de motivering van de uitspraak voorbij. In *"Het feitenoordeel in Nederland en Duitsland vergeleken"* drukt ze haar overtuiging uit dat men de feiten en omstandigheden die ten grondslag liggen aan de beslissing moeten kenbaar maken in het belang van de begrijpelijkheid van de rechtspraak. Aan de hand van een vergelijking tussen Duitse en Nederlandse strafvonnissen, stelt ze vast dat Nederlandse vonnissen vaak weinig toegankelijk zijn. In het merendeel van de strafvonnissen zijn geen bewijzen opgenomen en weet men niet waarop de rechter zijn oordeel heeft gebaseerd. Het is pas wanneer beroep wordt aangetekend, dat het schriftelijk vonnis verder moet worden uitgewerkt. In Duitse vonnissen krijgt men een uitvoerige beschrijving van het leven van de verdachte, van de feiten en de waardering van deze feiten. De bewijswaardering blijft in Nederlandse strafvonnissen impliciet. Dat kan verklaard worden door de werking van het hoogste rechtscollege dat in Nederland een louter formele toetsing maakt van de motiveringsplicht terwijl de Duitse cassatierechter ook inhoudelijke eisen stelt.

Christianne De Poot (WODC), Mirtje Verkuylen (WODC) en Marijke Malsch (NSCR) gaan verder in op het taalgebruik van strafvonnissen. In hun bijdrage *"Leesbaarheid maakt gebrek aan kennis zichtbaar. Over de begrijpelijkheid van schriftelijke vonnissen"* vragen de auteurs zich af of vonnissen begrijpelijker kunnen worden gemaakt door het taalgebruik in het vonnis beter te laten aansluiten bij het taalgebruik van het publiek. Begrijpen gaat over meer dan enkel de leesbaarheid en het tekstbegrip. Verwijzend naar de kennisstructuren in de hersenen stellen de auteurs dat meer informatie over een kennisdomein leidt tot een uitbreiding van kennisstructuur. Bijgevolg zal men nieuwe informatie beter begrijpen. Leken hebben die kennisstructuur niet om een vonnis te

begrijpen. De auteurs vragen zich af in hoeverre dat gebrek kan worden overwonnen door de aard van het taalgebruik. Op basis van hun veldwerk komen ze tot het besluit dat mensen het vonnis wel kunnen lezen wanneer het herschreven werd maar dat het herschrijven geen invloed heeft op een beter begrip van het besluitvormingsproces. Leken zijn er niet goed toe in staat een kennisschema op te bouwen en de informatie op de juiste plaats te zetten. Kennis is een voorwaarde voor een goed tekstbegrip. De auteurs zien een belangrijke rol weggelegd voor het onderwijs. Het openbaar maken van het vonnis draagt volgens deze auteurs weinig bij aan de begrijpelijkheid van de rechtspraak aangezien mensen geen mentaal schema hebben om die kennis te verwerken.

Marijke Malsch (NSCR), Gieke Ijpelaar (NSCR) en Hans Nijboer (NSCR) verdiepen zich in hun bijdrage *"Publicatie van strafrechtelijke uitspraken. Evenwichtige rechtsontwikkeling of ijdelheid van de rechter?"* in het belang van openbaarheid. Zij stellen dat zowel de rechtspraktijk als de rechtsonderhorigen belang hebben bij de publicatie van vonnissen. Het zou volgens de auteurs de rechtszekerheid en de rechtsgelijkheid ten goede komen.

De bijdrage is gebaseerd op een uitgebreid onderzoek naar het publicatiegedrag in Nederland. De auteurs geven in eerste instantie een overzicht van de belangrijkste media in Nederland voor strafrechtelijke jurisprudentie. In een tweede fase gaan ze na hoeveel strafrechtelijke uitspraken er tussen 2000 - 2004 werden gepubliceerd. De auteurs gaan bijgevolg na welke selectiecriteria worden gehanteerd door de verschillende uitgevers en door de rechtbanken die hun vonnissen doorsturen naar de uitgeverij. Verder kijken ze wat de redenen zijn om een rechtszaak niet te publiceren.

Het publiceren van rechtspraak zou een maatschappelijke functie moeten hebben, m.n. het begrijpelijk maken van het systeem en bijdragen aan de rechtszekerheid. Het kan echter sterk betwijfeld worden of gepubliceerde vonnissen de burger bereiken. Burgers lezen die vaktijdschriften of die websites nu eenmaal niet en als ze het al zouden doen, begrijpen ze er vaak niet veel van.

In zijn bijdrage *"De beoordeling van deskundigenrapportages"* haalt Stijn Franken, hoogleraar strafrecht en strafprocesrecht aan de Universiteit Utrecht en advocaat te Amsterdam, een specifiek probleem aan dat ook voor België zeer herkenbaar is: hoe moet een rechter omgaan met een deskundigenverslag. Rechters worden verondersteld hun oordeel te geven over het deskundigenverslag. Soms is dat ook helemaal niet moeilijk, zoals wanneer de test zijn wetenschappelijke waarde al lang heeft bewezen. Maar er kan een aantal problemen opduiken. Ten eerste kan de deskundige een techniek hanteren die nog niet wetenschappelijk aanvaard is. Ten tweede kan de persoon van de deskundige ter discussie staan. Deskundigen geven ook niet altijd alle relevante informatie vrij in hun rapport. Tenslotte kunnen meerdere deskundigen elkaar tegenspreken. Het is aan de rechter om goed en met een kritische ingesteldheid te luisteren naar deskundigen maar schoenmaker, blijf bij je leest ... De verdachte moet bij tegensprekende deskundigenverslagen het voordeel van de twijfel genieten.

Een belangrijke factor voor de legitimiteit van het strafrechtsapparaat is het strafoordeel van de rechter. In *"Onbegrip voor het strafoordeel bedreigt het draagvlak voor het rechtssysteem niet"* bestuderen Jan de Keijser (NSCR) en Henk Elffers (NSCR) de punitiviteitskloof. Uit opinieonderzoek blijkt dat het Nederlandse publiek eigenlijk strenger wil straffen dan de strafrechters doen. Als deze punitiviteitskloof zeer groot is en gedurende lange tijd aangehouden wordt, kan het justitieapparaat haar legitimiteit verlie-

zen. De auteurs beantwoorden twee vragen. Ten eerste, is er een kloof? En ten tweede: vormt deze kloof een bedreiging voor justitie?

Om deze vragen te beantwoorden baseren de auteurs zich op het onderzoek *Op de stoel van de rechter* waarbij het oordeel van een steekproef van de Nederlandse bevolking werd vergeleken met het oordeel van strafrechters wanneer ze over dezelfde informatie beschikken. Om het belang van informatie te kunnen beoordelen, werd ook de hoeveelheid informatie voor beide doelgroepen gemanipuleerd. De auteur komen tot de volgende vaststellingen. Het hebben van voldoende informatie speelt een niet te onderschatten rol op de inschatting van de straf. Het publiek vindt dat de rechter niet streng genoeg is maar baseert dat oordeel op een verkeerde vooronderstelling dat de rechter een zwaardere straf geeft dan de werkelijke straf. Er bestaat met andere woorden een dubbele punitiviteitskloof maar, en dat is belangrijk, de vraag naar strengere straffen lijkt niet in verband te staan met een negatief beeld over justitie.

Hoewel deze bundel uitsluitend bestaat uit Nederlandse bijdragen, zijn de knelpunten voor de begrijpelijkheid van rechtspraak zeer herkenbaar. We hebben recent kunnen vaststellen, naar aanleiding van het publiek maken van de justitiebarometer 2007, dat het vertrouwen van de burger in de Belgische justitie gestegen is (*DS, 19 oktober 2007*). In 2002, bij de afname van de eerste justitiebarometer, bengelde België nog ergens onderaan op Europees vlak met minder dan de helft van de bevolking die vertrouwen had in haar justitie apparaat (*Loth M., 16*). De lange duur van het proces blijft echter het grootste pijnpunt voor 9 op 10 ondervraagden. De gerechtelijke achterstand is al voor een groot gedeelte weggewerkt, maar toch kan de wachttijd voor een pleitdatum nog 2 tot 3 jaar bedragen. Slechts 46% is tevreden over de wijze waarop de zaak werd behandeld. De mensen zijn vooral ontevreden over de wijze waarop gecommuniceerd werd door het gerecht. 3 op 4 van de respondenten is ontevreden over het taalgebruik (*DS, 19 oktober 2007*). In ons onderzoek klachtenmanagement binnen justitie stelden we vast dat er grote vraag is bij rechtsonderhorigen naar communicatie over het verloop van de procedure (Vande Walle G., e.a, 2006). Hoewel outputfactoren ook in België het zwaarste doorwegen, hebben ook de inputfactoren een grote impact op de legitimiteit. Op dit vlak loopt het nog steeds behoorlijk mank. We denken aan de weinig functionele organisatie van het justitiebedrijf, het automatiseringsplan dat niet uitgevoerd raakt (*DS, 17 november 2007*), de vaak ondermaatse kwaliteit van deskundigenverslagen (Vande Walle G., 2005), ...

Deze bundel kent een aantal beperkingen. Niet alle aspecten die bijdragen aan de begrijpelijkheid van de rechtspraak komen aan bod. Er wordt niet uitgewijd over de complexiteit van procedures en de voorwaarden verbonden aan rechtshulp. Het is bijvoorbeeld ook niet duidelijk in hoeverre specifieke rechtstaal en formaliteiten verbonden aan een procedure noodzakelijk zijn dan wel de autoriteit van justitie in stand moeten houden. Daarnaast zitten de auteurs vaak heel dicht met hun neus op de praktijk waardoor een bredere reflectie uitblijft. Toch is het als rechtssociologisch werk waardevol, zeker om het debat over de democratisering van het justitieapparaat aan te zwengelen. Loth geeft bijvoorbeeld een interessante voorzet als hij de vraag stelt in hoeverre de zetel gedeeltelijk moet bestaan uit rechters afkomstig uit minderheidsgroepen of zelfs aangevuld moet worden met lekenrechters.

BIBLIOGRAFIE

VANDE WALLE G., VERHAGE A., ENHUS E. en PONSAAERS P., Klachten voorkomen door klachten te behandelen: naar een vernieuwd model van klachtenbehandeling binnen de rechterlijke orde, *Panopticon*, 2006, 27, 5, 23-42.

VANDE WALLE, G. (2005), *Conflictafhandeling of risicomanagement. Een studie van conflicten tussen slachtoffers en ondernemingen in de farmaceutische sector*, Brussel, VUB-Press.

VERHOEST F., Justitie is nog vaak een boze droom. Bruno Schoenaerts over de gerechtelijke achterstand, *De Standaard*, 17 november 2007.

VERHOEST F., Achterstand vooral bij hoven van beroep, *De Standaard*, 17 november 2007.

X, Afhandeling van rechtszaken blijft middeleeuws, *De Standaard*, 17 november 2007.

VERHOEST F., Lange duur rechtszaken blijft grootste pijnpunt justitie, *De Standaard*, 19 oktober 2007.